

(əvvəli ötən saylarımızda)

28 aprel 1965-ci il tarixində akademiyanın haqqı üzvləri – Azərbaycan yazıçısı-dramaturq, ictimai xadim, Mirzə İbrahimov və Azərbaycan sovet bəstəkarı Qara Qarayev də ədəbiyyat və incəsənətin müxtəlif sahələrində fərqlənən əsərlərinə görə Azərbaycan SSR Dövlət mükafatı ilə təltif edilmişlər.

22–25 yanvar 1965-ci il tarixlərində Azərbaycan Elmlər Akademiyası

Elmlər Akademiyası XX əsrdə tarixi zərurətdən yarandı

Ümummilli lider Heydər Əliyevin alimlərlə görüşü

nın Ümumi Yığıncağı keçirilmişdir. Bu barədə “Kommunist” qəzetinin (indiki “Xalq qəzeti”–red.) 26 yanvar 1965-ci il tarixli sayında yazılmışdır. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının prezidenti Z.İ.Xəlilov müasir elmin başlıca inkişaf meyillərindən danışıb, respublikamızın elmi ictimaiyyətinin diqqət mərkəzində durmalı olan ən mühüm problemlərindən bəhs etmişdir.

Sonra respublika Elmlər Akademiyasının akademik-katibi M.F.Nağıyev Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının 1964-cü ildəki fəaliyyəti haqqında hesabat vermişdir. Fizika, texnika və riyaziyyat bölməsinin akademik-katibi akademik C.M.Cuvarlı, kimya elmləri bölməsinin akademik-katibi akademik Ə.M.Quliyev, geologiya-coğrafiya elmləri və neft bölməsinin akademik-katibi akademik Ş.Ə.Əzizbəyov, biologiya elmləri bölməsinin akademik-katibi akademik V.R.Volobuyev, ictimai elmlər bölməsinin akademik-katibi akademik İ.A.Hüseynov 1964-cü ildə elmin müxtəlif sahələrinin vəziyyəti, inkişafı və ən mühüm elmi nailiyyətlər haqqında məruzə etmişlər. Bu hesabatlar, Elmlər Akademiyasının sahələr üzrə ixtisaslaşmasının gücləndiyini və multidissiplinar elmi yanaşmanın tətbiqini nümayiş etdirir.

“Kommunist” qəzetinin 6 fevral 1965-ci il tarixli buraxılışında dərc edilmiş Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Dövlət Elmi-Tədqiqat İşlərini Əlaqələndirmə Komitəsinin sədri professor B.Əzimovun “Yeni institutlar, mühüm problemlər” adlı müsahibəsindən: “Xalq təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi sahəsində qarşıya qoyulan böyük vəzifələrin yerinə yetirilməsi bir sıra elmi və nəzəri problemlərin həlli ilə əlaqədardır. Buna görə də həmin problemlər indi alimlərimizin, elmi müəssisələrimizin diqqət mərkəzində durur. Respublikamızın alimləri, elmi-tədqiqat müəssisələri xalq təsərrüfatımız üçün böyük əhəmiyyəti olan işlər görürlər. Lakin onların qarşısında daha mühüm vəzifələr durur. Bununla əlaqədar olaraq, 1965-ci ildə respublikada yeni institutlar və laboratoriyalar açmaq nəzərdə tutulmuşdur”.

Professor B.Əzimov məlumat vermişdir ki,1965-ci il respublikamızda yeni elmi-tədqiqat institutlarının yaranması, mühüm elmi problemlərin işlənməsi ilə əlamətdar olacaqdır: “Bələ ki, bu il Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası sistemində Kimya Texnologiyasının

Arif HƏŞİMOV, akademik

Nəzəri Problemləri İnstitutu, Üzvi Kimya İnstitutu, Kibernetika İnstitutu, İnsan və Heyvan Fiziologiyası İnstitutu, Fəlsəfə və Hüquq İnstitutu, Mikrobiologiya Bölməsi kimi yeni elmi müəssisələr yaranacaqdır”.

Yeni elmi müəssisələrin yaradılması, elmi fəaliyyətin yalnız nəzəri deyil, həm də tətbiqi aspektlərinə önəm verildiyinin sübutudur. Bakıda aprelin 8-dən 14-dək keçirilmiş ümumittifaq elmi sessiyası haqqında “Kommunist” qəzeti, 15 aprel 1965-ci il tarixli nömrəsində yazılmışdır. Sessiya 1964-cü ildə görülmüş arxeologiya və etnoqrafiya tədqiqatlarının yekunlarına həsr olunmuşdur.

Sessiyada Moskvanın, müttəfiq və muxtar respublikaların alimləri iştirak etmişlər. Lenin mükafatı laureatı Y.İ.Krupnov demişdir: “Dünya miqyasında son dərəcə böyük əhəmiyyətə malik qiymətli, həm də çox mürəkkəb abidə olan Qobustanda qayalar üstündəki təsvirlərə dair böyük material toplanmışdır. Həmin material böyük tədqiqat əsərində ümumiləşdirilməyə layiqdir. Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan arxeoloqlarının müvəffəqiyyətləri böyük ümumiləşdirici əsərlər yaratmağa imkan verir”. Bu qiymət Azərbaycanın mədəni irsinin dünya elminə inteqrasiyasını və tarixşünaslığın yeni mərhələyə keçidini göstərirdi.

Elmlər Akademiyasının akademiki, Dövlət mükafatı laureatı, görkəmli memar M.Ə.Hüseynov haqqında “Kommunist” qəzetinin 20 aprel 1965-ci il tarixli nömrəsində dərc olunmuş “Görkəmli sovet memarı” adlı məqalədə deyilirdi: “Azərbaycan paytaxtının ictimaiyyəti görkəmli sovet memarı və alimi, respublika Elmlər Akademiyasının akademiki, Dövlət mükafatı laureatı, memarlıq doktoru, professor M.Ə.Hüseynovun yubileyini qeyd etmişdir. Aprelin 19-da Azərbaycan Elmlər Akademiyasının böyük salonunda M.Ə.Hüseynovun anadan olmasının 60 illiyinə, yaradıcılığının və elmi-pedaqoji fəaliyyətinin 35 illiyinə həsr olunan təntənəli yığıncaq keçirilmişdir. Yığıncağı giriş sözü ilə respublika Elmlər Akademiyasının prezidenti Z.İ.Xəlilov açmışdır. Azərbaycan Politexnik İnstitutunun rektoru Ə.Qasımzadə M.Ə.Hüseynovun həyat və fəaliyyəti haqqında məruzə etmişdir”.

Yazıda bildirilirdi ki, yaradıcılıq, elmi layihə və tikinti təşkilatlarının, habelə digər təşkilatların, ali məktəblərin nümayəndələri, həmçinin qonaqlar – Moskvanın, Tblisinin və Yerevanın alimləri yubileyi təbrik etmişlər. Ölkənin bir çox şəhərlərinin elmi idarələrindən, alimlərindən və memarlarından akademik M.Ə.Hüseynovə təbrik teleqramları gəlmişdir.

Yığıncağın axırında M.Ə.Hüseynov çıxış edərək təbriklər və xoş arzular üçün öz təşəkkürünü bildirmişdir.Yubileylə əlaqədar olaraq M.Ə.Hüseynovun layihələri üzrə tikilmiş binaların fotolarından, alimin elmi işlərindən ibarət sərgi açılmışdır. Böyük ehtimalla akademik M.Ə.Hüseynovun 1965-ci ildə yubileyinin qeyd edilməsi keçmiş SSRİ-nin rəhbəri Nikita Sergeyeviç Xruşşovun 1964-cü ilin oktyabrında hakimiyyətdən uzaqlaşdırılaraq ittifaq əhəmiyyətli fərdi təqaüdə göndərilməsindən sonra mümkün olmuşdur.

Bu mülahizə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının 1950–1958-ci illərdə prezidenti olmuş, akademiyanın inkişafının istiqamətləndirilməsində, yeni elmi-tədqiqat institutlarının, bölmə və şöbələrin yaradılmasında, Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasının açılması haqqında hökumət qarşısında vəsatət qaldırılmasında, Bakı şəhərində “Akademiya şəhərciyi” adlanan kompleksin yaradılmasında və s. xüsusi xidmətləri olmuş akademik Musa Əliyev haqqında Nadejda İsmayilova tərəfindən hazırlanmış və çap olunmuş “Öz xətti ilə” kitabında verilmişdir.

Orada yazılıb: “Uzaqgörən Musa Əliyev, elə bil, ən vacib işdən deyil – tikilməkdə olan divarların tədbirlə Xarkovdan gətirdiyi bahalı qranit üz örtüyündən işə başlamışdır. Bina yarı tikilmişdi ki, Xruşşov tikintidəki memarlıq artıqlığı

(tikintidə artıq əlavələr) haqqında məşhur məruzəsi ilə çıxış etdi. Hətta partiyanın əsas təbliğat ruporu olan “Pravda” qəzetində bu mövzuda məqalə də dərc edilmişdi. Xruşşov şəxsən Mikayıl Hüseynov haqqında demişdir: “Ölkənin belə memarlara ehtiyacı yoxdur”. Nəticədə, hələ tikilməmiş 4 milli üslublu günbəz kompozisiyadan çıxarılmışdır. Ancaq Musa Əliyevin intuisiyası və uzaqgörənliyi sayəsində binaya əzəmət və gözəllik verən qranit üzlük bu günümüzdə qədər gəlib çatıb.

Prezident İlham Əliyevin tapşırığı əsasında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının “Akademiya şəhərciyi” adlanan kompleksdəki əsas binasında, eyni zamanda, onun ətrafında aparılan və 2011-ci ildə tamamlanan yenidənqurma və abadlıq işləri nəticəsində binalar M.Ə. Hüseynovun hazırladığı layihənin ilkin variantına uyğunlaşdırılmışdır. Dövlətimizin başçısının qayğısı sayəsində paytaxtın gözəl memarlıq nümunəsi olan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının əsas binası yenidən möhtəşəm görkəmi ilə Bakıya yaraşmaq verməkdədir.

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının prezidenti Zəhid Xəlilov “Kommunist” qəzetinin 23 aprel 1965-ci il tarixli nömrəsində çap edilmiş “Alimlər xalqa xidmət edirlər” adlı məqaləsində qeyd edir: “Akademiyanın yaradılması və sürətli inkişafı Azərbaycan xalqının qısa tarixi dövrdə – Sovet hakimiyyətinin 25 ili ərzində qazandığı heyranedicə iqtisadi, mədəni və elmi tərəqqisinin parlaq nümunəsidir”.

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası 20 illik fəaliyyətinə 1965-ci ilin aprel ayında keçirilmiş Ümumi Yığıncağında yekun vurmuşdur. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının 20 illik fəaliyyəti ilə bağlı hesabat” “Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası 20 il” kitabında öz əksini tapmışdır. Bu yekun, elmi fəaliyyətin ictimai rəy və dövlət səviyyəsində necə qiymətləndirildiyini ayəni şəkildə göstərir.

Üçüncü dövrün təhlili

1965–1985-ci illəri əhatə edən üçüncü mərhələ Azərbaycan elminin həm böyük uğurlar, həm də müəyyən çətinliklərlə üzləşdiyi dövrdür. Bir tərəfdən, kosmik tədqiqatlar, neft sənayesində elmi yeniliklər, kimya və fizika sahələrində mühüm kəşflər əldə edildi; Azərbaycan alimləri SSRİ miqyasında tanınaraq sosialist elmi-

nin avanqardında yer aldılar. Digər tərəfdən, 1970-ci illərin sonu–1980-ci illərin əvvəllərində cəmiyyətdə baş qaldıran ümumi durğunluq elmi mühitə də təsirsiz ötüşmədi–bürokratik maneələr və ideoloji basqılar elmi yaradıcılığın tempini bir qədər azaltdı.

Bununla belə, ulu öndər Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi 1969–1982-ci illərdə elm və təhsilə xüsusi qayğı göstərilməsi sayəsində durğunluğun mənfii təsiri xeyli azaldı. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yüzlərlə azərbaycanlı gəncin keçmiş ittifaqın aparıcı ali məktəblərində təhsil alması təmin edildi, elmi kadrların hazırlığı gücləndirildi.

Sosial müstəvidə: Bu addımın təsiri ilə yeni intellektual nəsil formalaşdı və sonrakı dövrdə (müstəqillik ərazisində) həmin gənc alimlər milli elitanın aparıcı simalarına çevrildilər.

İdeoloji müstəvidə: Azərbaycan elmi yenə də rəsmi ideoloji çərçivədə fəaliyyət göstərsə də, tarixçilər və ədəbiyyatşünaslar xalqımızın gerçək tarixi və zəngin ədəbi irsi barədə dəyərli əsərlər yazaraq milli kimliyi sətirlərlə olsa möhkəmləndirdilər.

Mədəni planda: Bu illərdə Azərbaycan incəsənəti və mədəniyyəti (məsələn, muğam sənəti, klassik ədəbiyyat) mövzuları elmi konfransların gündəmində idi ki, bu da mədəni irsimizin elmi cəhətdən dəyərləndirilməsini təmin edirdi.

Elmi-strateji baxımdan: Gələcək müstəqilliyin intellektual bünövrəsini hazırlayan bir mərhələ oldu; elm sahəsində qorunub saxlanılan potensial 1990-cı illərdə ölkəmizin müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynadı.

Dördüncü dövrün təhlili

1985–1990-cı illəri əhatə edən dördüncü mərhələ Azərbaycan elmi üçün əsl dönüş nöqtəsi sayılır. Sovet İttifaqının son illərində başlanan yenidənqurma prosesləri elmi mühitdə müəyyən canlanma yaratdısa da, ittifaqın dağılması ilə 1990-cı illərin əvvəllərində elminiz ciddi sınaqlarla üzləşdi. Müstəqilliyin ilk illərində ölkədəki siyasi və iqtisadi böhran elmin inkişafını ləngitdi, elmi müəssisələrin maliyyələşməsi kəskin azaldı.

Lakin 1993-cü ildə Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ölkədə sabitliyi bərpa etməklə yanaşı, elmin dirçəliyi üçün də şərait yaratdı. Məhz Ümummilli liderin xüsusi diqqət və qayğısı sayəsində AMEA-nın dağılmasının qarşısı alındı, elmi strukturlar qorunub saxlandı. 1990-cı illərin sonu–2000-ci illərin əvvəllərində aparılan islahatlar (akademiya vəzifələrə seçkilərin şəffaflaşdırılması, alimlərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və s.) elmə yeni nəfəs verdi.

Sosial aspektdə: Alim nüfuzu yenidən yüksəldi, gənclər arasında elmə maraq canlandı.

İdeoloji aspektdə: Azərbaycan elmi ilk dəfə sovet ideoloji buxovlarından tam çıxaraq tədqiqat gündəmini müstəqil milli maraqlara uyğunlaşdırdı: tarix elmində uzun illər tabu sayılan mövzular – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrü, repressiyalar və s. – araşdırılmağa başlandı, ədəbiyyat və fəlsəfədə milli fikrin inkişaf xətti obyektiv qiymətləndirildi.

Mədəni aspektdə: Qarabağ haqiqətlərinin dünyaya çatdırılması, Qərbi Azərbaycandakı tarixi irsimizin tədqiqi kimi mövzular ön plana keçdi; diaspora dair ilk elmi monoqrafiyalar, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların irsinə dair araşdırmalar məhz bu dövrdə ortaya çıxdı.

Elmi-strateji baxımdan dördüncü dövr elminizin ölkənin müstəqilliyinə xidmət etmək üçün səfərbər olduğu bir mərhələ idi – neft strategiyasının elmi əsaslarının işlənməsi, ordu quruculuğunda müasir texnologiyaların tətbiqi, iqtisadiyyatın yeni modelinin hazırlanması kimi istiqamətlərdə azərbaycanlı alimlərin töhfələri bu illərdə özünü göstərməyə başladı. Bu dövrün təcrübəsi göstərdi ki, elmin inkişafı dövlətin inkişafı ilə vəhdət təşkil etdikdə cəmiyyət üçün ən səmərəli nəticələr əldə olunur.

Akademik Telman Əliyevin 19 dekabr 2003-cü il tarixində AZƏRTAC-ın müxbirinə ümummilli lider Heydər Əliyevin vəfatı ilə əlaqədar verdiyi “Prezident Heydər Əliyev ölməz şəxsiyyətdir” müsahibəsində göstərilmişdir: “Ümummilli liderimiz, Prezident Heydər Əliyevlə bağlı mənim çoxlu xatirələrim var. Həmin xatirələrdən danışmaq istəyirəm: 1972-ci ildə möhtərəm Heydər Əliyevin (o vaxt Heydər Əliyev Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi idi) dəvəti ilə SSRİ Elmlər Akademiyasının prezidenti Mstislav Keldiş Bakıya gəlmişdi. O zaman respublikamızın elm və iqtisadiyyatı ilə bağlı bir sıra məsələlər var idi ki, onları operativ həll etmək üçün bizə “BESM-6” markalı hesablayıcı maşın lazım idi. Yenincə buraxılan həmin hesablayıcı maşına çox böyük ehtiyacımız olduğunu Mstislav Keldişə bildirdə, o dedi ki, doğrudan da, bu maşın sizə lazımdır, ancaq həmin məsələni həll etmək çox çətindir. Çünki onu ancaq hərbi hissələrə verirlər.

AMEA-nın binası

Azərbaycan SSR EA-nın prezidenti Musa Əliyev Akademiyaya şəhərciyinin maketi ilə tanış olarkən

(ardı var)